

فریدالدین عطار نیشابوری تذکرة الاولیاء

جلد اول

به تصحیح رینولد ا. نیکلسن
با مقدمه انتقادی محمد قزوینی

تهران، ۱۳۹۹

تذکرة الاولياء (جلد اول)
 فریدالدین عطار نیشابوری
 به تصحیح رینولد ا. نیکلسن
 با مقدمه انتقادی محمد قزوینی

ناشر: فرهنگستان / چاپ یکم: ۱۳۹۹ / شمارگان: ۷۵۰
 شابک (جلد اول): ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۸۳۴-۰۰۱-۱ / شابک (جلد دوم): ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۸۳۴-۰۰۲-۱
 قیمت (جلد اول): ۲۷,۰۰۰ تومان

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

سرشناسه: عطار، محمد بن ابراهیم، ۴۵۳۷ - ۴۶۲۷ ق.
 عنوان و نام پدیدآور: تذکرة الاولياء / فریدالدین عطار نیشابوری؛ به تصحیح رینولد ا. نیکلسن؛ با مقدمه انتقادی محمد قزوینی.
 مشخصات نشر: تهران: فرهنگستان، ۱۳۹۸.
 شابک: دوره: ۱-۸-۹۵۸۳۴-۶۲۲-۹۷۸، ج ۱-۱۱-۹۵۸۳۴-۶۲۲-۹۷۸، ج ۲-۵-۹۵۸۳۴-۶۲۲-۹۷۸، ج ۳-۲-۹۵۸۳۴-۶۲۲-۹۷۸.
 وضعیت فهرست نویسی: فیا یادداشت: نمایه.
 موضوع: Mystics -- Biography. موضوع: نثر فارسی -- قرن ۶ ق. موضوع: عارفان -- سرگذشتنامه
 موضوع: تصوف. موضوع: Sufism. موضوع: Persia -- 12th century. موضوع: نیکلسون، رنلد الین، ۱۸۶۸ - ۱۹۴۵ م.
 شناسه افزوده: نیکلسون، رنلد الین، ۱۸۶۸ - ۱۹۴۵ م.
 شناسه افزوده: قزوینی، محمد، ۱۲۵۶ - ۱۳۲۸، مقدمه نویسنده.
 شناسه افزوده: Nicholson, Reynold Alleyne. شناسه افزوده: Ghazvini, Mohammad.
 شناسه افزوده: رده بندی دیویی: ۲۹۷/۸۹۲
 شماره کتابشناسی ملی: ۵۷۰۷۳۸۱

عنوان	صفحه	عنوان	صفحه
مقدمه در شرح احوال ابن طاهر	۳	ذکر امام شافعی رضی الله عنه	۱۸۵
آغاز کتاب	۱۳	ذکر امام احمد حنبل رحمه الله	۱۸۹
ذکر ابن محمد جعفر بن طاهر	۲۰	ذکر داود طائی قدس الله روحه	۱۹۳
ذکر ابویس قرنی رضی الله عنه	۲۵	ذکر حارث محاسبی قدس الله روحه	۱۹۸
ذکر حسن بصری رحمه الله علیه	۳۳	ذکر ابو سلیمان دارانی قدس الله روحه	۲۰۲
ذکر مالک دینار رحمه الله علیه	۴۷	ذکر محمد بن سماک قدس الله روحه	۲۰۸
ذکر محمد واصح رحمه الله علیه	۵۱	ذکر محمد اسلم الطوسی قدس الله روحه	۲۰۹
ذکر حبیب عجمی رحمه الله علیه	۵۲	ذکر احمد حرب قدس الله روحه	۲۱۱
ذکر ابو حازم مکی رحمه الله علیه	۵۶	ذکر حاتم اصم قدس الله روحه	۲۱۴
ذکر عتبہ الغلام رحمه الله علیه	۶۱	ذکر سهل بن عبدالله التستری قدس الله روحه	۲۲۰
ذکر رابعه رحمه الله علیها	۶۲	ذکر معمر بن راشد رحمه الله علیه	۲۳۴
ذکر فضیل عیاض رحمه الله علیه	۷۴	ذکر سمرقانی رحمه الله علیه	۲۳۸
ذکر ابراهیم بن ادهم رحمه الله علیه	۸۴	ذکر فتح موصی قدس الله روحه العزیز	۲۴۶
ذکر بشر حافی رحمه الله علیه	۱۰۲	ذکر احمد حواری قدس الله روحه	۲۴۸
ذکر ذوالنون مصری رحمه الله علیه	۱۰۸	ذکر احمد خضرویه قدس الله روحه العزیز	۲۵۰
ذکر بایزید بسطامی رحمه الله علیه	۱۲۴	ذکر ابوتراب نخشبی قدس الله روحه	۲۵۵
معراج شیخ بایزید قدس الله روحه العزیز	۱۵۵	ذکر یحیی معاذ رازی قدس الله روحه العزیز	۲۵۸
مناجات شیخ بایزید قدس الله روحه العزیز	۱۵۹	ذکر شاه شجاع کرمانی قدس الله روحه	۲۶۹
ذکر عبدالله مبارک رحمه الله علیه	۱۶۱	ذکر یوسف بن الحسین قدس الله روحه العزیز	۲۷۲
ذکر سفیان ثوری رحمه الله علیه	۱۶۸	ذکر ابو حفص حداد قدس الله روحه العزیز	۲۷۸
ذکر شفیق بلخی رحمه الله علیه	۱۷۴	ذکر حمدون قصار قدس الله روحه العزیز	۲۸۵
ذکر امام ابوحنیفه رضی الله عنه	۱۷۹	ذکر منصور عمار قدس الله روحه العزیز	۲۸۸

مقدمه

در شرح احوال شیخ عطار به قلم

محمد بن عبدالوهاب قزوینی^۱

محقق کتب ابو حامد یا ابوطالب محمد بن ابی بکر ابراهیم بن مصطفی بن شعبان املقه به فرید الدین المشهور به عطار از عرفا و شعرا بزرگ بوده و صاحب تألیف و تصانیف بسیار است که بیشتر آنها منظوم می باشد و مشهور است که به عدد سوره قرآن یعنی صد و چهارده صنیف از کتاب و رساله و نظم و نثر تألیف نموده است چنانکه قاضی نورالله ششتادین سال حال المؤمنین گوید:

همان خریطه کش سال فتنه عطار که نظم اوست شفا بخش عاشقان حزین
مقابل عدد سوره کرم نوشت سسقیهای عزیز و کتابهای گزین
ولی آنچه از کتب او به نظر رسیده بود نیز در کتابهای خود از آنها مخصوصاً اسم
می برد قریب سی کتاب است^۲، ترجمه فارسی شیخ عطار را در کتابی که قدیم تر از

۱. این مقدمه سابقاً در سنه ۱۳۲۳ هجری قمری برای چاپ اول این کتاب در آیدن نوشته شده بود، سپس این ایام برای چاپ دوم آن در طهران مجدداً در آن تجدید نظر به عمل آمد، ملخصاً به هذب گردید.

برای مزید اطلاع از سوانح احوال شیخ عطار و اسامی مؤلفات او یا مؤلفانی که بطلب او نسبت داده اند و سایر جزئیات و تفصیل راجع به عطار ما خوانندگان را توصیه می نمائیم به رجوع به رساله بسیار نفیسی که همین ایام به قلم فاضل دانشمند آقای سعید نفیسی به عنوان «جستجو در احوال و آثار فرید الدین عطار نیشابوری» منتشر شده است. محمد قزوینی ۲۳ اردیبهشت ۱۳۲۱ هجری شمسی.

۲. رجوع کنید به فهرستهای ربو وایته و اسپرنگرو استیوارت؛ یعنی فهرستهای نسخ عربی و فارسی که در کتابخانه های بریتش میوزیوم و دیوان هند در لندن و کتابخانه بادلی در اکسفورد و غیرها موجود است. ولی این مطلب را باید در نظر داشت که از روی ذکر کتب در فهرس مذکوره یقین بصحت نسبت نمی توان کرد چنانکه استیوارت و اسپرنگرو وایته کتاب مفتاح الفتوح و کتاب کنزالاسرار را به عطار نسبت داده اند از روی اینکه در کلیات منسوب به او بوده و این سهو است چنانکه مذکور خواهد شد، و اسامی کتب مشهوره که منسوب است به عطار اینهاست:

۱- الهی نامه ۲- اسرار نامه ۳- مصیبت نامه ۴- منطق الطیر ۵- وصلت نامه ۶- وصیت نامه (دو کتاب است نباید

لباب‌الالباب باشد نیافتم؛ ولی افسوس که عوفی با آنکه معاصر با عطار بوده در ترجمه حال او هیچ معلوماتی به دست نمی‌دهد فقط به نوشتن چند سطر عبارات با تکلف و تصنع اکتفا کرده به ذکر اشعار او می‌پردازد، و چون او را در باب دوازدهم که مخصوص است به ذکر شعراء بعد از عهد سنجر ذکر می‌کند از این معلوم می‌شود که عصر او و شهرت او بعد از عهد سنجر بوده به علاوه اینکه مثنویات عطار پر است از ذکر سنجر و بسیاری از اوقات از او تعبیر می‌کند مثل تعبیر کردن از اشخاص متوفی، بعد از لباب‌الالباب کتابی که از همه قدیمتر ذکر می‌کند از عطار نموده ظاهراً تاریخ گزیده است که در سنه ۷۳۰ هجری قمری سال بعد از لباب‌الالباب تألیف شده و در آن کتاب آنچه در ترجمه عطار نهشت فقط این عبارت است «عطار هو فرید الدین محمد نیشابوری سخنان شورانگیز در شعر او بسیار است تذکرة الاولیاء و منطق الطیر از سخنان اوست و غیره» و بعد از تاریخ سریده ذرات الانس جامی و تذکرة دولتشاه سمرقندی و مجالس المؤمنین قاضی نورالله ششتر و ذرات اقلیم امین احمد رازی و تذکرة تقی الدین کاشانی و سفینه الاولیاء مع سارا شاه و بیاض العارفین مرحوم هدایت و روضات الجنات مرحوم آقا محمد باقر خوانساری در هر کدام شرحی مفید از سوانح احوال شیخ عطار مذکور است و چون کتب مذکوره بسیار معروف و در محل دسترس عموم فضلاست لهذا از نقل تکرار مسطورات آنها در اینجا صرفه نظر کردیم هر که خواهد بسهولت به کتب مزبوره رجوع می‌تواند نمود، و از همه مآخذ ذکر کرده بهر و مشروح‌تر رساله سابق الذکر آقای سعید نفیسی است که فی الواقع مصداق کل الاشیاء فی جوف الفراء است، و ما

به یکدیگر اشتباه نمود چنانکه بعضی کرده‌اند) ۷- بلبل نامه ۸- پند نامه ۹- جواهر نامه ۱۰- سرالذات ۱۰- هیلاج نامه ۱۱- بیسر نامه ۱۲- خسرو نامه - خسرو گل - گل و هرز ۱۳- حیدر نامه ۱۴- مختار نامه ۱۵- اشتر نامه - شتر نامه ۱۶- دیوان ۱۷- شرح القلب ۱۸- مظهر العجایب ۱۹- لسان الغیب ۲۰- تذکرة الاولیاء ۲۱- هفت وادی و غیره‌ها، و نیز باید دانست که عطار نیز حال عمر خیام و مولوی رومی را پیدا کرده است، یعنی بسیاری از رسائل منظومه که در نسخ مختلفه کلیات عطار نسبت به او داده‌اند به مجرد یک دفعه مطالعه واضح می‌گردد که از او نیست و لهذا در صحت نسبت بسیاری از کتب مذکوره به شیخ عطار جای کمال تردید و شک است. برای مزید اطلاع در این موضوع باید رجوع شود به رساله سابق الذکر آقای سعید نفیسی.

محض مزید توضیح مناسب چنان دیدیم که بعضی معلومات راجع به شرح جال عطار که به قرائن از اشعار خود او مستفاد می‌گردد در اینجا علاوه نمائیم. چه هیچ ترجمه حالی بهتر از کلام خود صاحب ترجمه نیست والا از کلماتش به طور یقین استفاده می‌شود که شیخ عطار به فن طب مشغول بوده و داروخانه بسیار معتبری که مطب نیز ظاهراً بوده است داشته و گاه تا پانصد مریض در داروخانه او حاضر می‌شده‌اند و شیخ به معالجت آنها می‌پرداخته و در همان حال به ساختن کتب و نظم اشعار و زهد و سلوک نیز اشتغال داشته و ظاهراً وجه تلقب او به عطار هم همین بوده است یعنی به علت اینکه دوا را به بزرگ داشته و دوا می‌ساخته است و معالجه مرضی می‌نموده است و گویا در آن عصر مانند حسن در این «عطار» کسی را می‌گفته‌اند که همه اصناف داروها را بفروشد یا بسازد و شغل دار و فروش در سابق مانند حالیه در اروپا تا درجه‌ای با طب متلازم بوده است و غالباً دواسازها، معبر طب می‌دانسته‌اند و به معالجه امراض می‌پرداخته‌اند، من جمله در خسرو نامه مرگ از آن یکی از دوستانش:

به من گفت ای به معنی عالم افروز	چنین مشغول طب گشتی شب و روز
طب از بهر تن هر ناتوان است	لیکن شعر و حکمت قوت جان است
سه سال است این زمان تا لب بیهستی	به زهد خشک در کنجی نشستی
اگرچه طب به قانون است اما	اشعار است در شعر معما
چو پرکردی ز هر نوعی جهانی	هم بسبب بستان کن داستانی

و در همین کتاب گوید:

مصیبت نامه کاندوه جهان است	الهی نامه که سرار بیان است
به داروخانه کردم هر دو آغاز	چه گویم زود رستم رین و آن باز
به داروخانه پانصد شخص بودند	که در هر روز نبضم می‌خودند
میان آن همه گفت و شنیدم	سخن را به از این روئی ندیدم

و در کتاب اسرار نامه از همین مجموعه گوید:

به شهر ما به خیلی گشت بیمار	که نقدش بود صد بدره ز دینار
زمن آزاد مردی کرد درخواست	که باید کرد او را شربتی راست